

Jelaleddin Meñburnuň ömür beýany: 614-nji ýylda soltanyň Yraga sapary barada hekaýat

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 26 январа, 2025

Jelaleddin Meñburnuň ömür beýany: 614-nji ýylda soltanyň Yraga sapary barada hekaýat BAŞINJI BAŞ

ALTY YÜZ ON DÖRDÜNJI ÝYLDA SOLTANYŇ YRAGA SAPARY BARADA HEKAÝAT

SOLTANYŇ MERTEBESI, derejesi göterilip, abraýy beýgelip, ýetjek derejesine ýetýär, dünýä onuň alnynda şan-şereflere çolanyp, sadyklyk bilen bakýar, nurana Gün bolsa soltanlygyna şuglasyny jomartlyk bilen saçýar. Onuň diwandaky goşunyň

sany takmynan dört yüz müň atla ýetibereninde, soltan hötjetlik bilen, tekepbirlük bilen Seljuk soltanlary¹ ýaly Bagdadyň üstünden agalygy hem häkimligi talap edip ugraýar. Ol şeýle talap bilen birnije gezek ilçilerini ugradýar, ýagşylyk bilen öz isleginiň kanagatlandyrylmagyny soraýar, emma Bagdat soltanyň öz ýurdy Mawerannahrda hem türkmenleriň ýurdunda aladasynyň ýetikdigini bilip, talaplara pitiwa etmeýär. Sebäbi soltan haýsydyr bir düpbozan taýpanyň işini şir penjesini görkezip yola salan badyna, (ozal) eşitmedik taýpasynyň turzan başagaýlygyna sezewar bolýar. Emma ki ol hyýalyndaky arzuwynyň hasyl boljakdygyna ynanyp, göwün maksadyny berjek müddetin geljekdigine, uzak garaşdyran sabysyz pelläniň umyt-islegleriniň jeminiň gutulgysyz ykbal arkaly beriljekdigine, hökmürowanlyk minaralarynyň aňyrsyndan şuglaly nurana Günüň dogjakdygyna gaty ynanýar. Soltanyň aýratyn hormatlap, arzylap, ileriläp ýören kazysy Müjüretdin Omar Sagyt al-Köneürgenji özüniň şu mesele bilen birnije gezek Bagdada ýollanandygyny maňa gürrüň beripdi:

«Meniň Bagdada ýollanmagymyň maksady diwana soltanyň göwün isleg-talaplaryny ýetirmekden ybaratdy. Ol Bagdadyň üstünden agalyk hem halyfatda häkimlik etmegi talap edýärdi. Olar halyfat (diwanynyň mertebelileri) soltanyň talaplaryny bütinleý inkär edip, aýdypdyrlar: hökümdarlaryň çalt-çalt çalşyp durmagy, asyryň howsalaly galagoplygy. Bagdadyň düpbozan haryjylar tarapyndan eýelenmegi, ymam al-Kaýym bi-emrillahyň (Alla ondan hoşnut bolsun!) Bagdatdan gaçyp. Hadysat Enä barmagy, soňundan Togrul ibn Mikaýylyň arkasyndan ýene halyflyga gaýdyp gelmegi hem şunuň ýaly mälim wakalar zerarly, Bagdatda seljuklaryň agalyk etmesine zerurlyk boldy. Bagdadyň seljuk şalary tarapyndan dolandyrylmagy gutulgysyzlyk boldy. Ýogsa olar halyfatyň sütünleri hökmünde ykrar edilmezdi. Seljuklara isleýşiçe höküm edip, gadagan kylyp, öz göwün isleglerine görä, dolandyrmaga ýol berildi. Biz bu babatda saňa köp garaşly bolsak-da, ol entek seljuklara beren ygtyýarymyzy saňa berilmeginiň hökmanlygyny anlatmaýar. Eýse oňa (soltana) biri-birinden alysda ýerleşýän köp-köp ýurtlaryň hökümdarlygynyň berilmegi Emiril möminiň paütagtyna hem onuň

keramatly ata-babalarynyň mukaddes hüjüm etmekden saklanmagyna ýeterlik dälmidir».

Soňra ol, yzyna gaýdanynda halyflyk tarapdan özüne şeýh Şihabetdin as-Surhaberdi (Alla ony penasynda saklasyn!) hemra bolup, ilçilik edip, soltany tutan maksadyndan dändermek üçin gelendigini aýdyp berdi.

Garasaý, soltanyň Bagdatda häkimlik etmek meselesi bilen ilçiler gidýärler, ilçiler gelýärler, ýöne netijesi bolmaýar, hatlar alşylýar, emma netijesiz. Bi dartgynly wakalaryň üstüne Mekke ýolunda (Alla ony aman saklasyn!) soltanyň adamlaryna sarpa goýulmazlygy hem urna bolýar. Ysmaýylylaryň baştutany Jelaletdin al-Hasanyň başga zyýaratçylara gojan sarpasyny soltanyň ýurdundan baran zyýaratçylara goýmandygy baradaky habar hem gelip ýetýär. O bolsa, soltanyň kalbyndaky gahar-gazaby öjükdirip, ýaralaryny dyrmyklap duz guýýar. Ýokarda adyny agzan kazymyzyň şeýh Şihabetdin barada aýdanyny öz gulagym bilen eşitdim. Şeýh Şihabetdin soltanyň köşgüne geleninde ony merhemetli mertebesine, halyfatdaky ornuna, ähmiyetine görä, beýleki ilçilerden göz-görtele aýratyn hormatlap, aýratyn garşy almaly. Emma, belent mertebesine garamazdan, ol soltan kabul edýänçä, gaty köp garaşmaly bolýar, ahyry ony soltan öz huzuryna çagyrdýar. Şeýh gidýär, hormatly myhmany garşylan mejlis köşeşip, köşge imisalalyk aralaşansoň, şeýh (Alla ony penasynda saklasyn!) şeý diyipdir: «Berkarar, ýeňiji döwletiň adyndan gürlejek, tutumly, döwletli işe başlajak her bir kişi Muhammet pygamberimiziň (goý, Allatagala hemişe ony ýalkasyn hem şan-şerefli eýlesin!) bir hadysyny aýdyp başlasa, ol döwletlilikden alamat bolup, sahawata ýar bolar!» Soltan oňa hadys aýtmaga idin berip, dyzyna çöküp dinlemäge taýynlanýar. Şeýh bir hadysy gürrüň berýär, ol hadysyň düýp manysy abbasylar neberesini (goý, Alla olardan hoşnut bolsun!) ynjydaymakdan saklanmak eken. Şeýh sözünü tamam eden badyna Soltan: «Men türkmen, arap dilini suwara bilmesem- de, seniň aýdyp beren hadysynyň manysyna ýagşy akyl yetirdim. Ýöne men abbasylar neberesinden bolan hiç kime zeleden dälidirin, zyýan etmek meniň pikirimde hem yok. Emma meniň ýakyn gulakdan eşidişime görä, hut olaryň ösüp-

örnäp ýören ýurdunda, hut Emiril-möminiň ýurdunda hemişe abbasyaryň birniçesi zyndanlarda ejir çekýär. Eger-de şeýh bu hadysyny Emiril-mömine aýdyp beräýen bolsa ýerlikli bolardy, belkem, zyndanda ýatan bendelere rehim edilmegini gazanardy»⁷ diýipdir.

Şonda şeýh şeýle diýen: «Haçanda halyf tagta çykyp, hökümdarlyga başlan gününde, ol Allatagalanyň Kitaby hem pygamberiň Sünnesi boýunça ýurdy dolandyrmak hukugyny aldy. Emiril-mömin hut şol hukuklaryndan hem peýdalanýar. Eger ol şerigaty dogry ýöretse, tutuş jemagatyň abadan ýaşamagy üçin bir topar musulmany zyndana atmasy, onuň adyllygyna şek ýetirmeýär, tarykatyň nusga alarlyk görnüşde ýerine ýetirilmesine-de zeper ýetirmeýär».

Dartgynly söhbetiň soňy hem şeýleräk äheňde dowam edýär. Men olaryň arasynda bolan gürrünlere jikme-jik gürrüň bermek islemeýärin, çünki beýle ynjuk meselelerde dymanyň has amat. Şol söhbetden soň Şihabetdin ýurduna dolanýar, aradaky duşmançylyk bolsa köremek bilen bolýar. Bu wakanyň yzýany ýene bir bişeykel iş bolýar, soltanyň Yrakda goýan naýyby Ogulmyş al-Atabegi ysmaýylylar öldürýär. Naýyp Allanyň Käbehanasyna gidip, haj parzyny amal edip gelýän musulmanlary hut özi garşy almak üçin çykýar, haj geýimli ysmaýylylar hem onuň janyna kast edýärler. Ysmaýylylaryň gylawlanmasynyň, soltanyň naýybynyň üstüne sürünmesiniň hem öz sebäbi bar, edil şol mahallar Yrakda soltanyň adyna hutba okalmasy bes edilýär, soltan bulaşan ýagdaýlary düzedip, ýola goýmak üçin ýygyn dartyp ýörişe ugraýar. Alla ajala sabyr berse, ynha, biz soltanyň Yraga ýörişi barada hem gürrüň bereris.

[Surat: «Soltan Jelaleddin» spektaklyndan parça Taryhy makalalar](#)